

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З ПРОБЛЕМАМИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Петровська Інга Ростиславівна¹

¹ Кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7544-945X>

Researcher ID: B-8482-2019

UDC: 159.923.2

В статті описано основні етапи психолого-консультативної роботи (на основі постулатів транзактного аналізу) з проблемами громадянської ідентичності, проаналізовано динаміку громадянської ідентичності клієнтів під час консультативних сесій. Встановлено, що основна деформація громадянської ідентичності клієнтів полягала у їх спрямованості на деструктивну ігрову та сценарну взаємодію з державою, яка перешкоджала нормальній соціальній самореалізації особистості і спричиняла постійний пошук «кращої» держави і «кращого» громадянства; меншою мірою була представлена інша деформація громадянської ідентичності – це її фактична несформованість. Психолого-консультативна робота з клієнтами спрямовувалася на відмову від гри; усвідомлення власної парадигми відносин з державою і її зміна; напрацювання нових (не-ігрових) способів поведінки в «тригерних» ситуаціях взаємодії з державою. Порівняльний аналіз результатів діагностики громадянської ідентичності до і після психолого-консультативної роботи засвідчив зростання концептуальності та суб'єктної орієнтованості громадянської ідентичності клієнтів, а також підвищення ієрархічного положення громадянської ідентичності (її репрезентованості) в структурі інших ідентичностей особистості.

Ключові слова: громадянська ідентичність, деформації, транзактний аналіз, психолого-консультативна робота.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна актуалізувала, поряд з іншими проблемами, питання громадянської ідентичності українців. Ситуація війни підштовхнула частину громадян до самовизначення (загроза існуванню держави підсилює ідентичність і робить її більш усвідомленою (Kaldor, 2013; Sasse & Lackner, 2018), заставила багатьох дати собі відповідь на питання чи хочу я залишатися громадянином цієї держави, чи готовий захищати свою державу та докладати зусилля у подальшому для її відбудови тощо. У значної частини громадян актуалізувалися державницькі та громадянські цінності, особиста відповідальність за державу і співгромадян, відбулося переосмислення соціальної ролі громадянина. Однак, на жаль, деякі громадяни навіть під час війни намагаються «влаштуватися» за рахунок інших, скористатися ситуа-

цією задля власного збагачення або самоствердження чи змінити державу свого підданства, що свідчить про деформованість/дефіцитарність їхньої громадянської ідентичності, зокрема схильність вступати з державою та співгромадянами в «ігрову» інтеракцію, в якій домінують парадигми суб'єкт-об'єктного типу. Відтак, розробка системи психологічної діагностики та заходів психологічної допомоги особистості з проблемами громадянської ідентичності та «ігрових» («сценарних») стосунків з державою виявляється надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищений науковий інтерес до феномену громадянської ідентичності спостерігається протягом останніх двох-трьох десятиліть. Дослідники намагаються розкрити сутність громадянської ідентичності та рівні її

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Inha Petrovska

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

функціонування (Jackson & Hogg, 2010; Hart, Richardson & Wilkenfeld, 2011; Zhadan, 2017); виявити типологію громадян (Almond & Verba, 1980; Westheimer & Kahne, 2004; Rubin, 2007; Petrovska, 2022); розробити технологічні прийоми та методи психологічної діагностики різних аспектів громадянської ідентичності, зокрема громадянської відповідальності (Astin & Sax, 1998), громадянської участі (Doolittle & Faul, 2013), громадянських атитюдів (Mabry, 1998), громадянських ставлень та навичок (Moely et al., 2002), зрілості громадянської ідентичності та її типів (Petrovska, 2021b) тощо.

Згідно авторської концепції (Petrovska, 2021b) важливими показниками зрілості (сформованості) громадянської ідентичності є концептуальність, репрезентованість, стійкість та суб'єктна орієнтація громадянської ідентичності. *Концептуальність* (протистоїть схематизму, когнітивній простоті, примітивності) передбачає цілісність, «пропрацьованість», осмисленість різних аспектів громадянськості, «деталізовані» і логічні атитюди стосовно держави і громадян. Сюди входять як утилітарні, так і екзистенційні питання відносин громадян і держави. Громадянин, що має зрілу громадянську ідентичність, зуміє логічно відповісти, що дає йому громадянство і чого не варто від нього чекати; що він має право отримати від держави і що сам мусить дати їй як громадянин. Таким чином, сформована громадянська ідентичність передбачає зрілість та розвинутість громадянських поглядів та позицій.

Іншим важливим показником сформованості громадянської ідентичності є *репрезентованість* громадянської ідентичності серед інших ідентичностей особистості, її включеність в систему соціальних ідентичностей особистості, присутність громадянської ідентичності в суб'єктивній ієрархії інших ідентичностей особистості. Коли громадянська ідентичність не є елементом системи, не включена до значимих (емоційно і екзистенційно) смислів та значень, вона буде мати характер поверхового нашарування, яке не є достатньо розвинутим і легко змінюється залежно від кон'юнктури зовнішньої ситуації.

Громадянська ідентичність особистості пов'язана з конкретною державою, стосовно якої в особи сформована ця ідентичність. Це означає, що особистість бачить своє майбутнє саме у цій державі і не пла-

нує змінювати свою громадянську ідентичність (скажімо, внаслідок еміграції, зміни громадянства, голосуванні на референдумі за відходження частини території держави до іншої країни тощо). Якщо ж особа планує це та/або здійснювала це раніше, то фактично її громадянську ідентичність не можна вважати сталою і стійкою. І навпаки, не готовність змінити за будь-яких сприятливих умов громадянство і громадянську ідентичність означає *стійкість* останньої.

Однією з ознак сформованої громадянської ідентичності є також її *суб'єктна орієнтація*, що встановлює готовність особистості бути джерелом активності у стосунках з організацією/державою, відповідальність за себе як громадянина і за свій внесок в життя держави, переживання себе суб'єктом, а не «маленьким гвинтиком великого механізму».

Громадянська ідентичність, на нашу думку, становить ціннісно-сміслову переживання особистістю тотожності з собою як громадянином держави і виявляється в інституціональному, спільнотному, індивідуальному вимірах; забезпечує цілісність, тяглість уявлень про себе як громадянина навіть при зміні громадянських цінностей/орієнтацій і виступає психологічним регулятором громадянської поведінки (Petrovska, 2021a).

У *інституціональному* вимірі громадянська ідентичність релевантна стосункам «громадянин – держава»; вона ґрунтується на осмисленні себе як громадянина в державі як організації. Активність особистості в організаційному середовищі держави (яке має, як мінімум, два виміри: ієрархічний (державна влада, будова якої є ієрархічною) та нормативний (політико-правові відносини)) зумовлена її психологічними потребами, зокрема, в соціальній самореалізації, в безпеці та сенсі життя. Ця активність регламентується законами і передбачає контакт з представниками держави. Досвід цієї активності зумовлює *залученість* особистості до організаційного середовища держави – *ціннісну, емоційну, когнітивну та поведінкову*. Ціннісна залученість означає соціальну перцепцію аксіологічного поля держави, термінальних цінностей державності загалом і конкретної держави зокрема; когнітивна – розуміння нормативного поля держави і реальної практики організаційної взаємодії в ньому; емоційна – емоційні пере-

живання, пов'язані з відносинами з державою як організацією; поведінкова – реалізацію громадянської поведінки.

У *спільнотному* вимірі («громадянин – спільнота громадян») громадянська ідентичність втілюється в ідентифікації себе з членом спільноти громадян і базується на афіліації. Спільний досвід переживання типових проблем (від побутових до державно-політичних) формують специфічний феномен – консорціум громадян (відрізняється від громадянського суспільства, яке означає досить високий рівень розвитку громадянськості). У певному сенсі можна порівняти спільноту громадян зі спільнотою мешканців багатоквартирного будинку. Різні за віком та етнічним походженням, вони об'єднані спільною ситуацією проживання у будинку і мікрорайоні: у них однакові комунальні проблеми, екологічна ситуація, управлінська взаємодія. Тривалий спільний досвід подолання типових проблем сам по собі не спричиняє згуртованості, взаємодірки чи позитивної оцінки співгромадян, але закладає основи громадянської солідарності внаслідок спільної цінності та значущості цього досвіду.

Індивідуальний вимір («громадянин – Я (роль)») передбачає самоідентифікацію з роллю громадянина, яка втілює в собі його права і обов'язки як головні рольові дії, котрі він мусить здійснювати і яких має уникати. Якщо громадянство означає певний формальний статус, права і обов'язки, то з цього погляду особа отримує певну роль – роль громадянина, яку має грати протягом життя. Особистість може різною мірою ідентифікуватися зі своєю роллю громадянина, добре або погано «знати свою роль», але в кожному разі роль громадянина стає частиною її рольового амплуа. Згідно з рольовими теоріями (Verne, 1964; Goffman, 1969), наявність ролі та її прийняття означає наявність гри, включення особистості в неї. У бернівському розумінні цієї термінології роль, гра і сценарій є зазвичай деструктивними утвореннями, хоча роблять важливу справу для особистості – компенсують страх справжньої близькості та ширості в стосунках. Тому найчастіше домінують сурогатні стосунки.

На нашу думку, аналогічною є ситуація у стосунках особистості й держави, а також інших громадян. Особистість вступає в досить типові ігри з державою,

де вона грає роль Громадянина, а також проектує на державу та співгромадян інші ролі. Основною ознакою психологічної гри, відмінної від щирої взаємодії, є наявність прихованої вигоди, маніпуляції, на якій ці стосунки ґрунтуються. Найчастіше такою «вигодою» є відмова від відповідальності. Про відмову від відповідальності як основну проблему стосунків особистості з державою писав ще К. Юнг (Jung, 1958). Прикладом може бути гра «Переслідування» (аналогічна описаній Е. Берном грі «Алкоголік»): Держава-Переслідувач гнобить Громадянина (Жертву): душить непомірними цінами на комунальні послуги; не надає помешкання, а прописки вимагає тощо. Жертва потерпає, залишається на все життя незможною і правопорушною, що дає їй такі психологічні вигоди: право скаржитися на державу і отримувати підтримку; моральне виправдання правопорушень («У нас чесним шляхом не заробиш»); право переадресувати відповідальність державі («Я маленька людина, від мене ніщо не залежить»). Попри це Жертва отримує від співгромадян увагу, підтримку і соціальне схвалення. Отож, роль громадянина дає змогу вступити у реальну взаємодію з державою у вигляді активності в її організаційному середовищі і реалізувати свою суб'єктність в ньому. Якщо ж реалізовується парадигма об'єктних відносин, роль громадянина уможлиблює ігрову та сценарну взаємодію особистості з державою.

Кожен зі згаданих вимірів громадянської ідентичності (інституціональний, спільнотний, індивідуальний) може бути по-різному розвинутим (актуалізованим) у конкретної особистості, що дозволяє припустити наявність таких типів громадянської ідентичності: *Державницький* (високий рівень вираженості інституціонального виміру, низький – спільнотного та індивідуального); *Інституціонально-спільнотний* (високий рівень інституціонального та спільнотного вимірів, низький – індивідуального); *Інституціонально-рольовий/ігровий* (високий рівень інституціонального та індивідуального вимірів, низький – спільнотного; якщо індивідуальні громадянські ролі не зумовлюють ігрову взаємодію з державою, то йдеться про «інституціонально-рольовий» тип, якщо зумовлюють – то «інституціонально-ігровий»); *Спільнотно-рольовий/ігровий* (низький рівень інституціонального виміру, високий – спільнотного і індивідуального; якщо індиві-

дуальні громадянські ролі не зумовлюють ігрову взаємодію з державою, то йдеться про «спільотно-рольовий» тип, якщо зумовлюють – то «спільотно-ігровий»); *Рольовий/Ігровий* (низький рівень інституціонального та спільного виміру, високий – індивідуального; при цьому індивідуальні громадянські ролі або не зумовлюють ігрову/сценарну взаємодію з державою («рольовий» тип), або зумовлюють («ігровий» тип громадянської ідентичності); *Спільотний* (низький рівень інституціонального та індивідуального вимірів, високий – спільного); *Різнобічний* (висока вираженість усіх трьох вимірів громадянської ідентичності; у випадку, коли рольова складова відповідає суб'єкт-суб'єктній парадигмі, цей тип громадянської ідентичності можна характеризувати як розвинутий, розкритий); *Латентний* (низька вираженість усіх трьох вимірів громадянської ідентичності).

Таким чином, проблема дослідження громадянської ідентичності набуває особливої актуальності не лише у площині фундаментальної науки, а й у практичній площині. Необхідними є також інструменти психологічної впливу на громадянську ідентичність особистості з метою її розвитку, профілактики деформацій, оновлення та осмислення.

Мета статті – охарактеризувати основні етапи психолого-консультативної роботи з проблемами громадянської ідентичності, проаналізувати динаміку громадянської ідентичності клієнтів під час консультативних сесій.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення та принципи транзактного аналізу у консультуванні і психотерапії (Berne, 1961; Corey, 2013; Vos & Rijn, 2021), рольових теорій (Berne, 1964; Goffman, 1969; Hornostai, 2007), а також концепції організаційної ідентичності особистості (Kreiner & Ashforth, 2004; Boroş, 2008).

Методи дослідження. Для досягнення мети використано комплекс методів: 1) теоретичні: аналіз, синтез, аналогія, узагальнення – для формулювання основної наукової проблеми дослідження, визначення її методологічних засад; 2) емпіричні методи: напівстандартизоване інтерв'ю, тестування за допомогою стандартизованого опитувальника «Діагностика зрілості та типу громадянської ідентичності» (Petrovska, 2021b),

case-study – для з'ясування проблем громадянської ідентичності клієнтів під час психолого-консультативних сесій; 3) статистичні методи: порівняльний аналіз (критерій Вілкоксона) – для виявлення відмінностей у показниках громадянської ідентичності до і після консультативної роботи.

Виклад основного матеріалу. Психолого-консультативна робота (тривала протягом 2020-2021 років) з проблемами громадянської ідентичності особистості (зокрема, «ігрової» взаємодії з державою) охоплювала 36 осіб – учасників попереднього комплексного дослідження (Petrovska, 2022), які визнали у себе схильність до ігрової чи сценарної взаємодії з державою і виявили бажання перевести її, за допомогою консультацій психолога, в конструктивніше русло.

На початку консультативних сесій було зібрано свого роду «анамнез» – соціально-психологічні та психолого-громадянські особливості, що істотно вплинули на становлення громадянської ідентичності клієнтів за допомогою напівстандартизованого інтерв'ю.

Вік учасників психолого-консультативної роботи варіював від 17 до 48 років ($M=29,64$, $SD=8,99$), з них 20 (55,6%) осіб віком до 35 років, 16 осіб (44,4%) – віком 36-48 років. У консультативних сесіях взяло участь 21 жінка (58,3%) і 15 чоловіків (41,7%). Рід занять наших клієнтів був досить розмаїтим: від домогосподарок до військовослужбовців, підприємців, безробітних, студентів.

Більшість клієнтів суб'єктивно оцінювали рівень своєї соціальної успішності як середній, не почувалися самотніми, мали певне коло знайомих та друзів, а також власні сім'ї (за винятком 12 студентів 1-4 курсів, які ще не здійснили емансипацію від батьківських сімей і мешкали з батьками). Щодо матеріально-фінансового забезпечення власного життя (яке, згідно з організаційно-ігровою концепцією, істотно впливає на залучення особистості до організаційного простору держави і, відповідно, на становлення громадянської ідентичності), то 25 (69,4%) учасників психолого-консультативної роботи здійснювали самостійну діяльність, спрямовану на фінансове забезпечення свого існування (18 осіб забезпечували себе самостійно повністю, з них 11 – матеріально утримувати не лише себе, а й свої сім'ї; 7 осіб – забезпечували себе частково, серед

них 5 студентів денної форми навчання). Решта 11 (30,6%) – повністю знаходилися на утриманні інших людей (з-поміж них 7 осіб були студентами денного відділення бакалаврату, їх фінансово забезпечували батьки; 3 жінок-домогосподарок утримували їхні чоловіки; 1 особа була тимчасово безробітною на утриманні держави).

14 (38,9%) клієнтів стикалися у своєму житті з ситуацією трудової міграції (еміграції), яка і виступила, на їхню думку, стимулом усвідомлення власних проблем у стосунках як з державою-батьківщиною, так і з іншою державою. Більшість із них вважали ці проблеми двосторонніми (тобто, на їхню думку, не лише вони мають проблеми з державою, а й держава має проблеми зі своїми громадянами; крім того, вони переживали стосунки з державою так, ніби держава також є активним учасником цих взаємин). Спільною рисою їх усіх була адресація власних проблем та претензій саме державі свого громадянства (а не державі, в яку намагалися емігрувати).

Решта 22 (61,1%) учасників консультативних сесій не мали досвіду міграції/ еміграції, але з них 12 – мали намір згодом емігрувати або розглядали для себе таку можливість.

Діагностика громадянської ідентичності, проведена напередодні консультативних сесій за допомогою авторського опитувальника «Діагностика зрілості та типу громадянської ідентичності особистості» (Petrovska, 2021b), дозволила виявити рівень зрілості громадянської ідентичності учасників, зокрема її показників, а також домінуючі типи громадянської ідентичності учасників психолого-консультативної роботи.

У 19 учасників виявлено середній рівень та у 9 осіб – високий рівень показника «Репрезентованість», що вказує на наявність громадянської ідентичності в ієрархії значимих ідентичностей. 20 досліджуваних осіб демонструють середній та 7 осіб – високий рівень стійкості громадянської ідентичності, що можна інтерпретувати як утвердженість в особистісних структурах цих досліджуваних людей української громадянської ідентичності, яка з високою долею ймовірності не буде ближчим часом трансформована на іншу, а також як суб'єктивну значимість і певну осмисленість цієї ідентичності. Втім, у двох з них виявилася множинна іден-

тичність, що наклало певний відбиток як на психологічну роботу, так і на її результати.

Максимальна дисперсія показників була отримана за шкалою «Концептуальність». Це свідчить, що рівень осмисленості громадянської ідентичності сильно варіював: від низького (зафіксовано у 19 досліджуваних, коли вони не зовсім усвідомлювали своєї громадянської ідентичності, не думали про неї, не рефлексували) до високого (виявлено у 2 досліджуваних, у яких власна громадянська ідентичність була предметом зацікавленості, тривалих роздумів, навіть своєрідних внутрішніх експериментів; причому це може мати місце як при високій суб'єктивній цінності цієї ідентичності, так і при її негативному оцінюванні).

Показники суб'єктної орієнтації громадянської ідентичності учасників психолого-консультативної роботи також істотно різнилися між собою. В основному переважали суб'єкт-об'єктна і об'єкт-суб'єктна орієнтації. В одному випадку ми виявили наявність об'єкт-об'єктної орієнтації – найпроблемнішої та найважчої з погляду можливої психологічної корекції. Суб'єкт-суб'єктна парадигма відносин особистості й держави у наших клієнтів не зустрілася жодного разу. Отже, наші клієнти здебільшого були схильні: або сприймати себе суб'єктами, джерелами активності, водночас державу – пасивним соціальним механізмом, якому «все одно»; або сприймати себе пасивними та глибоко залежними елементами цього механізму – держави, якій вони приписували силу та впливовість.

Для оцінювання типів громадянської ідентичності використовувалися шкали «Інституціональна спрямованість», «Спільнотна спрямованість (Афіліація зі співгромадянами)», «Індивідуально-рольова спрямованість» (Petrovska, 2021b). Типи, які домінували в учасників психолого-консультативної роботи – це: Ігровий (12 осіб); Спільнотно-ігровий (11 осіб); Інституціонально-ігровий (6 осіб); Латентний (5 осіб); Спільнотний (2 особи).

Спільною характерною рисою наших клієнтів виявилася виражена ігрова спрямованість у стосунках з державою, яка часто поєднувалася зі спільнотною. Саме це і стало головною проблемою консультативної роботи з цими клієнтами, а також напрямком корекції їх громадянської ідентичності. Отже, основна деформа-

ція громадянської ідентичності полягала у спрямованості на деструктивну ігрову та сценарну взаємодію з державою, яка перешкождала нормальній соціальній самореалізації особистості і спричиняла постійний зовнішній пошук «кращої» держави і «кращого» громадянства. Меншою мірою була представлена у наших клієнтів інша деформація громадянської ідентичності – це її фактична несформованість у дорослих людей (характерно для Латентного типу). Для них типовими були твердження типу «Я вне політики!», «Політика – брудна справа», «Не знаю і не цікавлюся, що відбувається в державі – нащо мені це?» Цій деформації громадянської ідентичності відповідали, аналогічно, певні деформації її становлення, які ми намагалися виявити в процесі відтворення її ранніх етапів, роботи з протодентичністю клієнтів.

Запит на психолого-консультативну роботу та психологічну допомогу клієнти формулювали по-різному. Але в основі запиту завжди лежала глибока фрустрація, зумовлена: 1) розчаруванням у можливостях самореалізації в організаційному середовищі держави; 2) зіткненням з правоохоронними органами та незадоволенням законодавством власної держави; 3) невдалими спробами еміграції; вимушеною репатріацією після розірвання міжетнічного шлюбу за кордоном та/або нелегального працевлаштування за кордоном.

Експектації клієнтів щодо результатів психологічної роботи з громадянською ідентичністю стосувалися гармонізації стосунків з державою, акцептації власної держави, знаходження нових ресурсів самореалізації власне на території держави громадянства.

Найпоширенішими іграми у клієнтів були: «Держава гнобить мене» (роль «Жертва», 12 осіб, 33%), «Якщо б не ця держава» (роль «Ображений», 10 осіб, 28%); рідше – «Пільговик» (5 осіб, 14%), «Патріот» (5 осіб, 14%) і «Зразковий громадянин» (4 особи, 11%).

Ці ігри за своєю суттю ідентичні описаним Е. Берном іграм між людьми (Berne, 1964), які можливі також між групами людей і, вочевидь, між людиною і організацією. Отже, сурогатні стосунки (які, на думку, Берна, зумовлюють ігри) тут мають місце між особистістю і державою. Їх сурогатність полягає в тому, що вони слугують заміником нормальних стосунків, які мали би полягати в обміні взаємно корисними та необхід-

ними транзакціями: наприклад, громадяни сплачують податки, а держава захищає їхні права. У випадку, коли такий нормальний обмін є неможливим, сторони інтерації вдаються до його імітації: громадяни роблять вигляд, що сплачують податки (насправді ухиляються від сплати), а держава імітує захист їхніх прав (насправді захищаючи права лише вузьких груп громадян всупереч інтересам їх основної маси). Така ситуація є підґрунтям для різноманітних ігор, де нормальність стосунків є удаваною, позірною, проте «за лаштунками» гри має місце взаємний обман і самоствердження кожної сторони інтерації за рахунок іншої.

Психологічна робота з іграми здійснювалася згідно з постулатами транзактного аналізу. Результатом цієї роботи мали стати: 1) відмова від гри; 2) усвідомлення власної парадигми відносин з державою і її зміна; 3) напрацювання нових (не-ігрових) способів поведінки в «тригерних» ситуаціях взаємодії з державою.

За програмою психолого-консультативної роботи, клієнт у супроводі психолога проходив чотири етапи усвідомлення власної гри.

Перший етап передбачав первинне усвідомлення гри. На ньому клієнт за допомогою психолога формулював «скаргу» (Vasilyuk, 1984): вияви дискомфорту, незадоволення, проблемності. Так, наприклад, «Ображений» (гравець у грі «Якщо б не ця держава») часто відчував фрустрацію після невдалої еміграції (або трудового міграційного досвіду); «Жертва» (гравець у грі «Держава гнобить мене») скаржився на несправедливість стосовно нього з боку держави. «Патріот» переживав зраду однодумців, нереалізованість державницьких ідеалів, самотність; «Зразковий громадянин» – невизнання і приховану неповагу з боку оточуючих. В цілому, кожен з цих прихильників ігрової поведінки з державою був незадоволений нею / своєю громадянською роллю, собою, оточуючими і своїм соціально-організаційним життям загалом.

Згідно з постулатами транзактного аналізу (Mushkevych & Chaharna, 2017: 163; Berne, 1961), повторюваність і незадовільний результат взаємодії клієнта з оточуючими (у нашому випадку – з державою) є достовірним критерієм гри. Це означає, що схильність до повторення інтерацій з державою, які призводять до прикрого для клієнта результату, є тим індикатором,

що вказує нам на необхідність пошуку ігрової / сценарної поведінки в його інтеракціях.

Саме це й було одним з важливих завдань першого етапу консультативної роботи з громадянською ідентичністю особистості.

Отже, здійснювався пошук гри як серії взаємодоповнюючих транзакцій, які неминуче призводили до деструктивного результату в стосунках з державою, в громадянській самореалізації. Клієнт шукав ознаки гри у своїй взаємодії з державою. Інколи це здійснювалося довго, супроводжувалося психологічним опором. Цей опір був пов'язаний з запереченнями типу «Держава сама винна»; «Не лише я, а й Держава грає в ігри»; «Вона перша почала» тощо. Ми приділяли особливу увагу цим запереченням, оскільки вони вочевидь сигналізували про невідрефлексованість стосунків з державою, сильних емоцій стосовно неї, високий патерналізм та деяку інфантильність в стосунках з державою, а також наявність самозвинувачень/звинувачень у цих стосунках. На нашу думку, пропрацювання цих заперечень розвивало зрілість і, зокрема, концептуальність громадянської ідентичності особистості. Воно полягало у детальному обговоренні (при потребі клієнта) ролі Держави у громадянських іграх; різноманітних «обманних» («нечесних») транзакцій з боку Держави (з погляду особистості); встановленні відповідальності держави і особистості в тих чи тих різновидах їх відносин. Після цього клієнт формулював тезу (основне призначення гри); знаходив свій психологічний вигравш, а також приховані виграші інших гравців. Він вчився ідентифікувати ролі та найкритичніші транзакції гри.

Своєрідним «переходом» від першого до другого етапу (часто складним) було обговорення антитези гри, можливості її зупинити, вийти з гри. Зазвичай піддавалася сумніву принципова можливість зупинки гри, тим більше в односторонньому порядку («Держава – грає і проковує гру; як же я можу вийти!?»). На цьому етапі складно досягти глибокого розуміння як деструктивності ігор, так і об'єктивної оцінки власної можливості їх зупинити. Тому вважалося достатнім, якщо гра була негативно оцінена і відкинута на раціональному рівні. Розуміння того, наскільки деструктивними можуть бути наслідки такої гри для особистості створювало достатню мотивацію клієнту для подальшої роботи.

Другий етап присвячувався роботі з протоїдентичністю клієнта, виявлялася специфіка роботи механізмів наслідування та інтеріоризації стереотипів громадянського мислення в його дитинстві. Згідно з Е. Берном, більшість ігор ведуть своє коріння з дитинства. Дитина, прагнучи адаптуватися до стосунків у сім'ї, реагує на сигнали, що отримує від батьків та інших авторитетних членів сім'ї. Тому сурогати близькості в сімейних стосунках неминуче спонукають навчання ігровій та сценарній взаємодії у дитинстві. Так, гру спонукають: суперечливі батьківські настанови та вимоги; залучення до батьківської гри; приклад батьків або референтних осіб. На основі своїх дитячих спогадів клієнт намагався знайти момент «початку» цієї гри.

На *третьому етапі* увага була спрямована на репродуктивну громадянську ідентичність; аналізувалися джерела суб'єкт-об'єктної / об'єкт-суб'єктної парадигми стосунків особистості з державою та можливі емоційні фіксації на позиціях громадянської протестності або громадянської конформності. Як виявилось, саме ці ситуації зазвичай були «тригерними» (наприклад, можливість безкарного порушення/обману держави або спокуса віктимізації себе в стосунках з органами влади) і запускали механізм ігрових транзакцій.

На *четвертому етапі* робота здійснювалася з виявленими «тригерними» ситуаціями. Особа мала ідентифікувати у себе ці ситуації та зумовлені ними звичні ігрові транзакції, відрефлексувати їх. Тоді для кожної «тригерної» ситуації, що провокувала особистість на гру, вона мала прописати альтернативні (не-ігрові) транзакції, також прийнятні/бажані для себе. Після цього особа виконувала завдання змодельовати для себе психологічний результат взаємодії – як у випадку ігрових, так і у випадку альтернативних транзакцій. Цей результат міг бути висвітлений як у прагматичному, так і емоційно-ціннісному ключі. По суті, так здійснювалося порівняння психологічного вигравшу відповідної громадянської гри (неоптимального для відносин з державою) і результату не-ігрової взаємодії у рамках суб'єкт-суб'єктної парадигми відносин особистості й держави. Це давало змогу більш цілісній, більш глибокій відмови від гри, ніж лише на поверхово-раціональному рівні (що відбувалося на першому етапі).

пі).

В такий спосіб досягалися зміни в громадянській ідентичності, а також в уявній громадянській поведінці.

Аналіз результативності цієї психолого-консультативної роботи здійснювався методами: case-study – стратегія дослідження, спрямована на послідовне та детальне вивчення об'єкта з урахуванням різних доступних способів збирання інформації, переважно біографічної і яка стосується подій у минулому особи (тобто ретроспективної), а також значущих подій, які зараз відбуваються в її повсякденному житті (McLeod, 2019); якісного аналізу; статистичного порівнянням даних діагностики громадянської ідентичності до і після консультування.

Так, порівняльний аналіз результатів діагностики громадянської ідентичності до і після консультативної роботи (за критерієм Вілкоксона) засвідчив наявність статистично значущих відмінностей у показни-

саме концептуальний рівень містить в собі громадянські цінності (бо природа цінностей як таких має аксіолого-екзистенційний, духовний характер). Без концептуальності функціонування громадянської ідентичності може бути лише редукованим. Наприклад, вона може базуватися більшою мірою на емоційних переживаннях прив'язаності до рідної землі; почуттях, пов'язаних із символікою громадянського характеру (герби, гімни, національний одяг тощо). Але відсутність громадянських цінностей робить цю ідентичність нестійкою, суперечливою, хисткою (наприклад, людина не замотивована відстоювати незалежність своєї держави, бо «не бачить проблеми» у підданстві іншій державі за умови, що їй дозволяють далі жити на її рідній землі).

Саме тому слід вважати, що підвищення концептуальності громадянської ідентичності очевидно сприяє її розвитку та оновленню.

Оцінюючи підвищення концептуальності більш диференційовано, можна відзначити, що цей по-

Таблиця 1.

Порівняння середніх значень показників зрілості громадянської ідентичності до та після психолого-консультативної роботи

Показник	Середнє значення до психолого-консультативної роботи	Середнє значення після психолого-консультативної роботи	Рівень статистичної значущості p-level (Wilcoxon Test)
Концептуальність	1,556	2,167	0,002060
Суб'єктна орієнтація	2,222	2,556	0,015218
Репрезентованість	2,139	2,556	0,039192
Стійкість	1,306	1,472	0,126091

ках громадянської ідентичності (табл. 1).

Найбільше змінився показник концептуальності громадянської ідентичності, а саме зростала деталізованість, внутрішня логічна узгодженість, відрефлексованість власної громадянськості. Насамперед, варто окремо прокоментувати той факт, що саме концептуальність громадянської ідентичності зазнала найбільш значних змін з-поміж інших її елементів – стійкості, суб'єктності, ієрархічного положення серед інших ідентичностей (репрезентованості). Концептуальність, без сумніву, відноситься до «вищих» прошарків згаданої ідентичності – до рівня усвідомлення, системотворення. Безумовно, концептуальність означає не лише усвідомлюваність своїх ставлень та диспозицій щодо держави та співгромадян, а й їх системність, несуперечливість, раціональну взаємоузгодженість. Ба більше,

казник змінювався по-різному у різних груп людей, що брали участь в психолого-консультативній роботі. Так, динаміка концептуальності була різною у чоловіків та

Таблиця 2.

Порівняння змін концептуальності громадянської ідентичності в ході психолого-консультативної роботи за статтю та віком

Групи порівняння	Зміна концептуальності	p-level (Mann-Whitney U Test)
Чоловіки / Жінки	1,27 / 0,71	0,014101
18-35 років / 36-48 років	0,70 / 1,25	0,044894

жінок, у осіб різних вікових груп (табл. 2).

Як можна бачити з таблиці 2, динаміка змін концептуальності є вищою у чоловіків порівняно з жінками. Це можна пояснити статево-рольовими особливостями. У нашій культурі, ще не позбавленій ознак пат-

ріархальності, саме на чоловіків покладається відповідальність за політичну і громадянську позицію сім'ї. Щодо жінок, то навпаки, традиційно більше акцептується їх позаполітичність, наявність «узагальненої» громадянської позиції без деталізації. Це пов'язано з традиційною роллю жінки, яка споконвіку передбачала «вузьку спеціалізацію» на вихованні дітей та обслуговуванні сім'ї. Саме тому, на нашу думку, чоловіча частина вибірки виявилася більш сензитивною до розвитку концептуальності громадянської ідентичності.

Виявлена також статистично значуща відмінність за цим показником між досліджуваними до 35 років та особами віком 36-48 років. Як показало порівняння, під час психолого-консультативної роботи концептуальність громадянської ідентичності більше розвинулася в осіб більш старшого віку. Цей результат можна пояснити тим, що доросліші люди мають ширший досвід залучення до організаційного середовища держави та ціннісно-сислового обміну із співгромадянами, ніж молодь, яка переважно вчиться (що передбачає вужче залучення до організаційного середовища держави) або лише розпочинає кар'єру, бізнес та сімейне життя. Цей досвід спричиняє: а) кількісну різницю у матеріалі для усвідомлення (життєві події, пов'язані із взаємодією з державою, необхідність їх прийняти та інтеріоризувати, а також різного роду наративи, актуалізовані проблеми), б) вищу мотивацію (яка створюється тією частиною згаданого досвіду, що містить негативні переживання, спричиняє незадоволення і спонукає до осмислення, пояснення).

Ще одним важливим показником, який продемонстрував істотну динаміку на початку і наприкінці психолого-консультативної роботи з клієнтами, був показник суб'єктивної орієнтованості громадянської ідентичності. Ця динаміка видається нам найважливішим результатом роботи над громадянською ідентичністю в ході психологічних консультацій. Суб'єктивна орієнтація громадянської ідентичності є її сутнісною та визначальною характеристикою. Власне брак суб'єктивної орієнтації в стосунках особистості й держави і спричиняє відхід від автентичності в цих стосунках та їх заміну сурогатністю, що призводить до «ігрової» взаємодії. Суб'єктивність зазвичай вбачається громадянином або в собі самому (тоді держава знецінюється, постає об'єктом),

або в державі (тоді знецінюється особистість громадянина). Партнерські стосунки між особистістю та державою можливі лише у випадку визнання суб'єктивності як за собою, так і за державою, що в нашому досвіді траплялося досить рідко.

Підвищення суб'єктивної орієнтації громадянської ідентичності означало, що особистість більшою мірою позиціонувала себе автором власного життя в стосунках з державою, усвідомлювала відповідальність як за власний розвиток, так і за розвиток держави.

Щодо відмінностей у динаміці змін суб'єктивної орієнтації, то за цим показником не виявлено відмінностей між чоловіками та жінками, а також між різними віковими групами.

Підвищилося положення громадянської ідентичності в ієрархічній структурі інших ідентичностей (табл. 1). За цим показником не виявлено статистично значущих відмінностей між різними підгрупами клієнтів (різного віку, статі, типу громадянської ідентичності). Це означає однорідність психолого-консультативного впливу на громадянську ідентичність в цьому аспекті. Вочевидь, не лише змістова складова наданих психологічних консультацій, а й сам факт посиленої рефлексії власних громадянських переживань, їх концептуалізації, усвідомлення змістів власної громадянськості, – усе це сприяло підвищенню положення громадянської ідентичності в ієрархії інших ідентичностей особистості.

Отже, психолого-консультативна робота з громадянською ідентичністю особистості, що ґрунтувалася на методологічних положеннях транзактного аналізу, спричинила підвищення концептуальності та суб'єктивної орієнтованості громадянської ідентичності, а також підвищення її ієрархічного положення в структурі інших ідентичностей.

В результаті психолого-консультативної роботи зафіксовано також зміни типу громадянської ідентичності. У 38% клієнтів тип громадянської ідентичності змінився. У принципі, цей результат можна назвати очікуваним, тому що тип громадянської ідентичності є динамічним утворенням і може змінюватися залежно від життєвої ситуації, трансформації цінностей, особистісних змін.

Зміни зафіксовано передусім у таких типах, як

Інституціонально-ігровий та Ігровий, вони трансформувалися до Інституціонально-рольового та Різнобічного типів. Рідше (5%) мала місце трансформація на Латентний (невизначений) тип.

Ці зміни виглядають природними в контексті змін рівня суб'єктності громадянської ідентичності загалом і зміни парадигми стосунків особистості з державою зокрема. Наприклад, якщо особистість реалізує «вихід з гри», перехід на позицію Дорослого у своїх інтеракціях, то змінюється як самоінтерпретація, так і інтерпретація партнера взаємодії. Вони стають суб'єктивними (мовою транзактного аналізу, «Ти – ОК, Я – ОК»), що означає взаємну повагу і відмову від маніпуляції. Так, скажімо, розглядаючи гру «Держава гнобить мене», можна констатувати, що «вихід з гри» однозначно пов'язаний зі зміною самоствавлення, самоінтерпретації, яка трансформується з об'єктного знецінення себе («я ніхто для цієї держави») на суб'єктивізацію себе, повернення собі авторства власного життя в державі («я можу впливати на державу, я шукаю/створюю механізми цього впливу»). В цьому випадку змінюється тип громадянської ідентичності, адже стара гра вичерпана і далі неможлива. Але конструктивність переходу не забезпечується «автоматично», і немає гарантії, що стара гра не буде замінена новою.

Чому змінювалися саме вказані типи і чим зумовлене виникнення саме трьох зазначених вище типів – Інституціонально-рольового, Різнобічного, Латентного?

Логічно, що саме Інституціонально-ігровий та Ігровий типи громадянської ідентичності були головним об'єктом нашої психолого-консультативної роботи. Адже саме ці типи (одночасно зі Спільотно-ігровим) є основними «носіями» та виконавцями громадянських ігор.

Зміни типів пояснюються трансформаціями складових громадянської ідентичності, зокрема концептуальності та суб'єктної орієнтації. Якщо особистість «виходить з гри», її ставлення до себе і до держави стає більш суб'єктивним. Завдяки цьому, наприклад, Інституціонально-ігровий тип перетворюється на Інституціонально-рольовий: особистість продовжує грати роль громадянина (виконувати рольові приписи), але уникає ігрової та сценарної взаємодії. Закономірним є також

перетворення вищевказаних типів на Різнобічний: апгрейд громадянської ідентичності, який спонукає психолого-консультативна робота, передбачає розвиток різних складових громадянської ідентичності. Логічно припустити, що підвищення показників концептуальності та суб'єктної орієнтації само по собі може спричинити в майбутньому розвиток стійкості громадянської ідентичності (оскільки елементи цієї ідентичності взаємопов'язані, то оновлене і покращене функціонування одного елемента спонукає оновлення і покращення функціонування другого). У такий спосіб відбувається становлення Різнобічного типу громадянської ідентичності – того її різновиду, який характеризується достатньо вираженим і гармонійним розвитком усіх елементів громадянської ідентичності.

Чим же можна пояснити трансформацію «більш розвинутого» Ігрового та Інституціонально-ігрового типів в Латентний тип? Справа в тому, що виникнення Різнобічного типу як результат психолого-консультативної роботи є можливим лише для клієнтів з добре розвинутою Я-концепцією та самосвідомістю, складною та структурованою особистісною ідентичністю. Вони забезпечують особистість від негативних (часом навіть кризових) переживань при аналізі свого дитячого досвіду реагування на суперечливі вимоги батьків, виявів власної громадянської конформності та інших громадянських переживань травмуючого характеру. У випадках, коли зазначені структури психіки розвинені недостатньо, у клієнтів можуть розвиватися реакції уникнення та регресії. Саме тоді спостерігається своєрідний «відхід» до інфантильного стану невиявленості, невираженості, латентності власної ідентичності, передусім громадянської. Переструктурування попередньо вимагає деструктурування. Актуалізацію Латентного типу як відповідь на роботу в консультуванні можна інтерпретувати як тимчасовий «тайм-аут» для подальшого переструктурування громадянської ідентичності.

Висновки. Психолого-консультативна робота з проблемами громадянської ідентичності особистості, що ґрунтується на методологічних постулатах транзактного аналізу, спрямована на виявлення та корекцію «ігрових» деформацій становлення громадянської ідентичності. Ці деформації виявляються у реалізації гро-

мадянських ігор – серій повторюваних ігрових та сценарних транзакцій між особистістю та державою, спрямованих на реалізацію непродуктивних (сурогатних) стосунків особистості та держави в парадигмах суб'єкт-об'єктної або об'єкт-суб'єктної взаємодії.

Основними етапами психолого-консультативної роботи з проблемами громадянської ідентичності є:

- ⇒ усвідомлення гри, тобто пошук гри як серії взаємодоповнюючих транзакцій, які неминуче призводять до деструктивного результату в стосунках з державою та у громадянській самореалізації, формулювання тези (основне призначення гри), знаходження власного психологічного виграшу, а також обговорення антитези гри, можливості її зупинити, вийти з гри;
- ⇒ вияв специфіки роботи механізмів наслідування та інтеріоризації стереотипів громадянського мислення в дитинстві клієнта задля знаходження моменту «початку» цієї гри;
- ⇒ аналіз джерел суб'єкт-об'єктної/об'єкт-суб'єктної парадигми стосунків особистості з державою та можливих емоційних фіксацій на позиціях громадянської протестності або громадянської конформності, виявлення «тригерних» ситуацій, що запускають механізм ігрових транзакцій;
- ⇒ робота з виявленими «тригерними» ситуаціями, а саме для кожної «тригерної» ситуації, що провокує особистість на гру, прописуються альтернативні (не-ігрові) транзакції, прийнятні/бажані для клієнта, моделювання психологічного результату взаємодії – як у випадку ігрових, так і у випадку альтернативних транзакцій, тобто порівняння психологічного виграшу відповідної громадянської гри (неоптимального для відносин з державою) і результату не-ігрової взаємодії у рамках суб'єкт-суб'єктної парадигми відносин особистості й держави. Це дає можливість більш цілісної, глибинної відмови від гри, ніж лише на поверхово-раціональному рівні (що відбувалося на першому етапі). У такий спосіб досягаються зміни в громадянській ідентичності, а також в уявній громадянській поведінці.

Порівняльний аналіз результатів діагностики громадянської ідентичності до і після консультативної роботи виявив значущі зміни у показниках концептуальності громадянської ідентичності (зростала деталізованість, внутрішня логічна узгодженість, відрефлексованість власної громадянськості), суб'єктної орієнтації (клієнти більшою мірою позиціонували себе автором власного життя в стосунках з державою, усвідомлювали відповідальність як за власний розвиток, так і за розвиток держави) та репрезентованості (підвищення положення громадянської ідентичності в ієрархії інших ідентичностей особистості).

Отже, психолого-консультативна робота з громадянською ідентичністю особистості дала досить різнопланові результати; вона спричиняла розвиток, оновлення і остаточне становлення громадянської ідентичності особистості.

Перспектива подальших досліджень полягає в з'ясуванні впливу на становлення громадянської ідентичності менталітету громадянської спільноти; детальнішому вивченні проблеми деформацій зазначеного становлення, зумовлених як індивідуальними, так і суспільно-психологічними чинниками; в розширеному аналізі впливу політико-психологічних чинників на становлення громадянської ідентичності; кроскультурному аналізі особливостей становлення громадянської ідентичності.

References :

- Astin, A.W., & Sax, L.J. (1998). How undergraduates are affected by service participation. *Journal of College Student Development*, 39, 251–263.
- Berne, E. (1961). *Transactional Analysis in Psychotherapy: A systematic individual and social psychiatry*. New York: Grove Press. <https://doi.org/10.1037/11495-000>
- Berne, E. (1964). *Games People Play: The Basic Handbook of Transactional Analysis*. New York: Ballantine Books.
- Boroş, S. (2008). Organizational identification: theoretical and empirical analyses of competing conceptualizations. *Cognition, Brain, Behavior*, 12(1), 1–27.
- Corey, G. (2013). *Theory and practice of counseling and psychotherapy*. Belmont, Calif: Wadsworth.
- Doolittle, A., & Faul, A. (2013). Civic Engagement Scale: A Validation Study. *SAGE Open*, 3, 1–7. <https://doi.org/10.1177/2158244013495542>

- Goffman, E. (1969). *Strategic Interaction*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). Civic identity. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 771–787). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_32
- Hornostai, P. (2007). *Lichnost i rol: rolevoy podkhod v sotsialnoy psikhologii lichnosti* [Personality and role. Role approach to social psychology of personality]. Kyiv: Interpress LTD (in Russian)
- Jackson, R., & Hogg, M. (2010). Civic identity. In R. Jackson & M. Hogg (Eds.), *Encyclopedia of identity* (Vol. 1, pp. 81–83). Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412979306.n30>
- Jung, C. G. (1958). *The undiscovered Self (present and future)*. Florence, KY, USA: Routledge.
- Kaldor, M. (2013). Identity and war. *Global Policy*, 4, 336–346. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12084>
- Kreiner, G. E., & Ashforth, B. E. (2004). Evidence toward an expanded model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 25(1), 1–27. <https://doi.org/10.1002/job.234>
- Mabry, J.B. (1998). Pedagogical variations in service-learning and student outcomes: How time, contact, and reflection matter. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 5, 32–47
- McLeod, S.A. (2019). Case study method. *Simply Psychology*. www.simplypsychology.org/case-study.html
- Moely, B., Mercer, S., Ilustre, V., Miron, D., & McFarland, M. (2002). Psychometric properties and correlates of the Civic Attitudes and Skills Questionnaire (CASQ): A measure of students' attitudes related to servicelearning. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 8(2), 15–26. <http://hdl.handle.net/2027/spo.3239521.0008.202>
- Mushkevych, M., & Chaharna, S. (2017). *Osnovy psykhoterapiyi* [Basics of psychotherapy]. Lutsk: Vezha-Druk (in Ukrainian)
- Petrovska, I. (2021a). Psychological model of civic identity formation. *Journal of Education Culture and Society*, 12, 167–178. <https://doi.org/10.15503/jecs2021.2.167.178>
- Petrovska, I. (2021b). Rozrobka ta aprobatsiya opytuvalnya "Diahnostyka zrilosti ta typu hromadyanskoyi identychnosti osobystosti" [Development and validation of a Questionnaire "Diagnosis of Maturity and Type of Civic Identity"]. *Problems of Political Psychology*, 24(1), 208–232. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-76> (in Ukrainian)
- Petrovska, I. (2022). Typology of Civic Identity. *Current Issues in Personality Psychology*. <https://doi.org/10.5114/cipp.2022.116324>
- Rubin, B. (2007). "There's still not justice": Youth civic identity development amid distinct school and community contexts. *Teachers College Record*, 109, 449–481. <https://doi.org/10.1177/016146810710900202>
- Sasse, G., & Lackner, A. (2018). War and identity: The case of the Donbas in Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 34, 139–157. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1452209>
- Vasilyuk, F. (1984). *Psikhologiya perezhivaniya (analiz preodoleniya kriticheskikh situatsiy)* [Psychology of experience (analysis of overcoming critical situations)]. Moscow: Moscow University Press (in Russian)
- Vos, J., & van Rijn, B. (2021) The Evidence-Based Conceptual Model of Transactional Analysis: A Focused Review of the Research Literature. *Transactional Analysis Journal*, 51(2), 160-201. <https://10.1080/03621537.2021.1904364>
- Zhadan, I. (2017). Empiryczne doslidzhennia osoblyvosti hromadyanskoj ta natsionalnoji samoidentyfikatsiji molodi: bazovi poniattia ta pokaznyky [Empirical study of the peculiarities of civic and national self-identification of youth: basic concepts and indicators]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 39, 60–68 (in Ukrainian)

Inha Petrovska

PhD, Associate Professor of the Department of Psychology, Ivan Franko Lviv National University, Lviv (Ukraine)

PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING WITH CIVIC IDENTITY PROBLEMS

ABSTRACT

The article describes the main stages of psychological counseling work with civic identity problems, analyzes the dynamics of the civic identity of clients during counseling sessions. It was found that the request of most clients was based on deep frustration due to: disappointment in the possibilities of self-realization in the organizational environment of the state; clashes with law enforcement agencies and dissatisfaction with the legislation of their own state; unsuccessful attempts to emigrate. Clients' expectations about the results of psychological work with civic identity concerned the harmonization of relations with the state, the acceptance of their own state, and finding new resources for self-realization in the state of own citizenship. It was found that the main deformation of the civic identity of clients was their focus on the destructive game and scenario interaction with the state, which hindered the normal social self-realization of the individual and led to a constant external search for a "better" state and "better" citizenship; to a lesser extent, another deformation of civic identity was presented - its de facto unformedness. It was determined that the most common games for clients were: "The state oppresses me" (role "Victim", 33%), "If not this state" (role "Offended", 28%); less often - "Privilege" (14%),

© Inha Petrovska

"Patriot" (14%) and "Exemplary Citizen" (11%). Psychological counseling work with games was carried out in accordance with the postulates of transactional analysis and included the following main stages: 1) awareness of the game (search for the game as a series of complementary transactions that inevitably lead to a destructive result in relations with the state and in civic self-realization), formulation of the thesis (the main purpose of the game), finding clients' psychological gain, as well as a discussion of the antithesis of the game, the ability to stop it, get out of the game; 2) manifestation of mechanisms of imitation and internalization of civic thinking stereotypes in clients' childhood in order to find the moment of "beginning" of this game; 3) analysis of the sources of subject-object / object-subject paradigm of the individual's relationship with the state and possible emotional fixations in positions of civic protest or civic conformity, identification of "trigger" situations that trigger the mechanism of game transactions; 4) development of new (non-game) ways of behavior in "trigger" situations of interaction with the state. A comparative analysis of the results before and after psychological counseling showed an increase in the conceptuality and subjective orientation of civic identity, as well as increasing its hierarchical position (representation) in the structure of other personal identities.

Keywords: civic identity, deformations, transactional analysis, psychological counseling.

Петровська Інга Ростиславівна

Кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів
(Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО- КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З ПРОБЛЕМАМИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

АНОТАЦІЯ

В статті описано основні етапи психолого-консультативної роботи з проблемами громадянської ідентичності, проаналізовано динаміку громадянської ідентичності клієнтів під час консультативних сесій. Встановлено, що в основі запиту більшості клієнтів лежала глибока фрустрація, зумовлена: розчаруванням у можливостях самореалізації в організаційному середовищі держави; зіткненням з правоохоронними ор-

ганами та незадоволенням законодавством власної держави; невдалими спробами еміграції. Експектації клієнтів щодо результатів психологічної роботи з громадянською ідентичністю стосувалися гармонізації стосунків з державою, акцептації власної держави, знаходження нових ресурсів самореалізації власне на території держави громадянства. З'ясовано, що основна деформація громадянської ідентичності клієнтів полягала у їх спрямованості на деструктивну ігрову та сценарну взаємодію з державою, яка перешкоджала нормальній соціальній самореалізації особистості і спричиняла постійний зовнішній пошук «кращої» держави і «кращого» громадянства; меншою мірою була представлена інша деформація громадянської ідентичності – це її фактична несформованість. Визначено, що найпоширенішими іграми у клієнтів були: «Держава гнобить мене» (роль «Жертва», 33%), «Якщо б не ця держава» (роль «Ображений», 28%); рідше – «Пільговик» (14%), «Патріот» (14%) і «Зразковий громадянин» (11%). Психолого-консультативна робота з іграми здійснювалася згідно з постулатами транзактного аналізу і передбачала такі основні етапи: 1) усвідомлення гри (пошук гри як серії взаємодоповнюючих транзакцій, які неминуче призводять до деструктивного результату в стосунках з державою та у громадянській самореалізації), формулювання тези (основне призначення гри), знаходження власного психологічного виграшу, а також обговорення антитези гри, можливості її зупинити, вийти з гри; 2) вияв специфіки роботи механізмів наслідування та інтеріоризації стереотипів громадянського мислення в дитинстві задля знаходження моменту «початку» цієї гри; 3) аналіз джерел суб'єкт-об'єктної / об'єкт-суб'єктної парадигми стосунків особистості з державою та можливих емоційних фіксацій на позиціях громадянської протестності або громадянської конформності, виявлення «тригерних» ситуацій, що запускають механізм ігрових транзакцій; 4) напрацювання нових (не-ігрових) способів поведінки в «тригерних» ситуаціях взаємодії з державою. Порівняльний аналіз результатів діагностики громадянської ідентичності до і після психолого-консультативної роботи засвідчив зростання концептуальності та суб'єктної орієнтованості громадянської ідентичності, а також підвищення її ієрархічного поло-

ження (репрезентованості) в структурі інших ідентичностей особистості.

Ключові слова: громадянська ідентичність, деформації, транзактний аналіз, психолого-консультативна робота.

Петровская Инга Ростиславовна

Кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры психологии,
Львовского национального университета имени Ивана Франка,
г. Львов (Украина)

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО- КОНСУЛЬТАТИВНОЙ РАБОТЫ С ПРОБЛЕМАМИ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В статье описаны основные этапы психолого-консультативной работы с проблемами гражданской идентичности, проанализирована динамика гражданской идентичности клиентов во время консультативных сессий. Установлено, что в основе запроса большинства клиентов лежала глубочайшая фрустрация, обусловленная: разочарованием в возможностях самореализации в организационной среде государства; столкновением с правоохранительными органами и недовольством законодательством собственного государства; неудачными попытками эмиграции. Экспектации клиентов по результатам психологической работы с гражданской идентичностью касались гармонизации отношений с государством, акцептации собственного государства, нахождения новых ресурсов самореализации на территории государства своего гражданства. Выяснено, что основная деформация гражданской идентичности клиентов заключалась в их направленности на деструктивное игровое и сценарное взаимодействие с государством, которое препятствовало нормальной социальной самореализации личности и влекло за собой постоянный внешний поиск «лучшего» государства и «лучшего» гражданства; в меньшей степени была представлена другая деформация гражданской идентичности – это ее фактическая несформированность. Определено, что наиболее распространенными играми у клиентов были: «Государство угнетает меня» (роль «Жертва», 33%), «Если бы не это государство» (роль «Обиженный», 28%); реже – «Льготник» (14%), «Патриот» (14%) и

«Образцовый гражданин» (11%). Психолого-консультативная работа по играм осуществлялась согласно постулатам транзактного анализа и предусматривала следующие основные этапы: 1) осознание игры (поиск игры как серии взаимодополняющих транзакций, которые неизбежно приводят к деструктивному результату в отношениях с государством и в гражданской самореализации), формулирование тезиса (основное назначение игры), нахождение собственного психологического выигрыша, а также обсуждение анти-тезы игры, возможности ее остановить, выйти из игры; 2) выявление специфики работы механизмов подражания и интериоризации стереотипов гражданского мышления в детстве клиента для нахождения момента начала этой игры; 3) анализ источников субъект-объектной/объект-субъектной парадигмы отношений личности с государством и возможных эмоциональных фиксаций на позициях гражданской протестности или гражданской конформности, выявление «триггерных» ситуаций, запускающих механизм игровых транзакций; 4) наработка новых (неигровых) способов поведения в «триггерных» ситуациях взаимодействия с государством. Сравнительный анализ результатов диагностики гражданской идентичности до и после психолого-консультативной работы показал рост концептуальности и субъектной ориентированности гражданской идентичности, а также повышение ее иерархического положения (репрезентированности) в структуре других идентичностей личности.

Ключевые слова: гражданская идентичность, деформация, транзактний аналіз, психолого-консультативна робота.

How to cite (як цитувати):

Petrovska, I. (2022). PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING WITH CIVIC IDENTITY PROBLEMS. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 8(1), 88-101. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.1.6> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 15.11.2021

Дата рекомендації до друку: 10.12.2021

Дата оприлюднення: 30.01.2022